

Borodziej, Włodzimierz

„Blick zurück ohne Zorn. Polen und Deutsche in Geschichte und Gegenwart”, wyd. Dietrich Beyrau, Tübingen 1999 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 92/1, 148-149

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Ks. Paweł G o t o c k i, *Zapisy rocznikarskie w Poniecu 1617–1651*, oprac. ks. Jan Z w i ą z e k, Polska Akademia Nauk Oddział w Katowicach, Komisja Historyczna, Wydawnictwo Szumacher, Kielce 1998, s. 135.

Habent sua fata libelli! Także manuskrypty! Kronika księdza Pawła G o t o c k i e g o, proboszcza w wielkopolskim Poniecu w pierwszej połowie XVII w., spoczywała na strychu tamtejszego kościoła parafialnego aż do ostatnich lat przed wybuchem II wojny światowej, gdy hr. Mycielscy, ówczesni właściciele Ponieca, ofiarowali rękopis Józefowi Mikołajtisowi, nauczycielowi języka polskiego. W czasie wojny Mikołajtis wywiózł swoje zbiory do Warszawy, a następnie do Częstochowy, gdzie wykorzystywał rękopis kroniki na lekcjach szkolnych jako przykład staropolskiego piśmiennictwa. Mikołajtis przekazał rękopis ks. Janowi Z w i ą z k o w i z sugestią wydania go drukiem. Rękopis ks. Gotockiego zachował się w stanie daleko posuniętego zniszczenia. Tym pilniejsza była sprawa wydania drukiem tej kroniki (czy raczej rocznika, jak skłonny jest określać ten gatunek pisarstwa wydawca), a zapewne tylko jej fragmentu, gdyż, jak nie bez podstaw przypuszcza ks. Związek, Gotocki był kontynuatorem obszerniejszej kroniki parafialnej (być może spisywanej także po jego śmierci), która nie zachowała się w całości. Ks. Związek doprowadził do publikacji kroniki dzięki wsparciu Komisji Historycznej katowickiego oddziału PAN, dotacji Komitetu Badań Naukowych i wysiłkowi kieleckiego Wydawnictwa Szumacher. Ks. Jan Związek poprzedził kronikę obszernym „Wprowadzeniem”, opracował edytorsko jej tekst łaciński, dokonał polskiego przekładu, zaopatrzył w bibliografię oraz indeksy: osobowy i geograficzny.

Mimo że odsyłanie we „Wprowadzeniu” do podręczników (niekiedy bardzo już starych), do referatów z Pierwszej Konferencji Metodologicznej Historyków Polskich z roku 1951/1952 lub z sesji „Odrodzenie w Polsce” jako do autorytatywnych źródeł informacji szokuje naiwnością i anachronicznością, a sam tekst „Wprowadzenia” nie jest wolny od rażących usterek, trzeba przyznać, że wydawca wykonał swoje zadanie skrupulatnie i tekst źródła oraz jego tłumaczenie zostały opracowane starannie i zgodnie z wymogami edytorstwa naukowego.

Dobrze się stało, że kronika ks. Gotockiego ujrzała światło dzienne w tej postaci i została udostępniona szerszemu gronu czytelników. Jest to wprawdzie kronika lokalna, jej autor odnotowywał przede wszystkim wydarzenia miejscowe, interesujące tylko mieszkańców Ponieca i badaczy dziejów tego miasteczka, ale znajdujemy w niej również informacje o wydarzeniach krajowych (na uwagę zasługuje m.in. panegiryczna wzmianka o Jeremim Wiśniowieckim), a nawet europejskich. Są one oczywiście doskonale znane z innych, bardziej miarodajnych źródeł, ale fakt, że zostały zapisane przez proboszcza w Poniecu, świadczy i o obiegu informacji na polskiej prowincji w XVII w., i o zainteresowaniach autora, jego horyzontach myślowych, a także o mentalności mieszkańca małego miasteczka wielkopolskiego tej epoki. I z tego powodu jest to źródło interesujące i ważne.

A. W.

Blick zurück ohne Zorn. Polen und Deutsche in Geschichte und Gegenwart, wyd. Dietrich B e y r a u, Attempto-Verlag, Tübingen 1999, s. 191.

Tom zawiera wykłady, wygłoszone przez niemieckich i polskich uczonych w ramach wykładu ogólnouniwersyteckiego w Tybindze w semestrze letnim 1998 r. Dieter L a n g e w i e s c h e stawia tezę, że fala sympatii propolskiej w południowo-zachodnich Niemczech lat 1830–1832 miała charakter niejako apolityczny i wynikała przede wszystkim z pobudek humanitarnych. Marek J a r o s z e w s k i konfrontuje kosmopolityzm i patriotyzm niemieckich klasyków i polskich romantyków. Rudolf J a w o r s k i szkicuje najważniejsze etapy przemiany niemieckiego obrazu Polski w XIX i XX w. Dietrich B e y r a u opisuje Polskę okresu okupacji jako „poligon doświadczalny nowoczesności”. Hubert O r ł o w s k i wraca do tematu różnych obrazów „utraconej ojczyzny” w obu literaturach pięknych i do roli tego wątku zwłaszcza w polskim życiu publicznym ostatnich lat. Heinrich O l s c h o w s k y omawia różnorodne formy pierwszych rozrachunków ze stalinizmem w Polsce w czasie „odwil-

ży” 1956 r. Melanie T a t u r ukazuje zmienne oblicza, zawartości i funkcje mitu „Solidarności” w okresie od 1980 r. do czasów najnowszych. Klaus Z i e m e r przypomina najważniejsze wydarzenia, aktorów i polityczne spory III Rzeczypospolitej. Jako całość tom stanowi dla niemieckiego czytelnika dobre wprowadzenie do historii Polski, dla czytelników z obu krajów — przystępne wprowadzenie w problematykę stosunków polsko–niemieckich.

W. B.

Dietrich B e y r a u, *Schlachtfeld der Diktatoren. Osteuropa im Schatten von Hitler und Stalin*, Vandenhoeck & Ruprecht, Kleine Reihe 4021, Göttingen 2000, s. 158.

Znawca historii Rosji i ZSRR w pierwszej tercji książki opisuje genezę terroru stalinowskiego lat trzydziestych jako instrumentu forsownej industrializacji. Represje uzyskały z czasem własną dynamikę, a w końcowej fazie powojennej doprowadziły do przekształcenia osób zdolnych do pracy w anonimowy *trudfond*, znajdujący się w dyspozycji aparatu partyjnego. Problem uwikłania — nie tylko przeciw elit — w funkcjonowanie terroru, co podkreśla B e y r a u, do dziś nie doczekał się publicznej dyskusji, a tym bardziej — pogłębionych badań. Znacznie lepszy jest stan wiedzy na temat wyzysku, represji i eksterminacji w wydaniu III Rzeszy, którym poświęcona jest druga część książki. Były one ograniczane wyłącznie przez względy ekonomiczne, narzucane przez toczącą się wojnę, choć — jak pokazuje przykład Żydów — nawet chęć pozyskania niewolniczej siły roboczej mogła okazać się wtórna wobec dogmatu ideologii. Obszerne fragmenty poświęcone są postawom w krajach okupowanych przez III Rzeszę; autor zwraca uwagę, że zmieniały się nie tylko zachowania ludności na tych terenach, lecz także — zależnie od miejsca i czasu — kryteria oceny tychże. W ostatniej tercji autor omawia problem strat wojennych i bezpośrednio powojennych oraz wymuszonych migracji. Porównując terror stalinowski i narodowo–socjalistyczny formułuje tezę, że na wschodzie dominowało „brutalne barbarzyństwo, które więcej nieszczęścia powodowało przez kryminalne zaniechanie niż przez systematyczne mordowanie”, podczas gdy na zachodzie zbrodnie planowano i realizowano z upiorną konsekwencją, skutkującą znacznie wyższymi liczbami ofiar śmiertelnych. Książka ta jest jednym z ważniejszych przyczynków w dyskusji nad „czarną księgą komunizmu” i niewątpliwie zasługuje na przekład na język polski.

W. B.

Im Dschungel der Macht. Intellektuelle Professionen unter Stalin und Hitler, wyd. Dietrich B e y r a u, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2000, s. 399.

Praca zawiera dziewiętnaście rozpraw rosyjskich i niemieckich historyków, powstałych w ramach kierowanego przez B e y r a u a projektu „Warstwy wykształcone w warunkach totalitaryzmu. Porównanie między narodowo–socjalistycznymi Niemcami a Rosją Radziecką doby Stalina”. Zdecydowana większość dotyczy intelektualistów i naukowców oraz ich organizacji i instytucji w ZSRR, nieliczne artykuły na temat analogicznych problemów w III Rzeszy pozwalają zrozumieć lepiej specyfikę „Kraju Rad”. Tematy są różnorodne, wszystkie jednak w mniejszym lub większym stopniu odnoszą się do stosunków między władzą a nauką: od studiów nad historią organizacji, ich miejsca w życiu naukowym i publicznym, przez ewolucję systemów kształcenia, kolektywne strategie przeżycia w obliczu nacisków politycznych, konflikty między pseudonauką szarlatanerią